

24. Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першій половині 60-х років : дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01 – «історія України» // Степан Дмитрович Сворак. – К., 1999.
25. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2, оп. 4, спр. 92, арк. 137.
26. Там само, ф. Р-204, оп. 4, спр. 4, арк. 57.
27. Там само, спр. , арк. 61.
28. Там само, спр. 92, арк. 136.
29. Там само, ф. Р-2, оп. 4, опр. 15, арк. 2.
30. Там само, спр. 92, арк. 12.
31. Там само, спр. 95, арк. 10.

Машенко Н. Школьное образование на Ровенщине в первые послевоенные годы. Рассматривается процесс становления советской системы школьного образования Ровенской области в первые послевоенные годы. Проанализированы формы и методы восстановления материально-технической и учебной базы школ, исследованы изменения в структуре народного образования региона. Рассмотрена проблема обеспечения общеобразовательных школ учительскими кадрами. Несмотря на то, что организация школ проходила с многочисленными трудностями, в первые послевоенные годы была внедрена унифицированная советская образовательная система. За короткий период восстановили работу большинство школ области. Нерешенными оставались вопросы учебной базы школ, остро стояла проблема нехватки учителей. Основой исследования стала содержательная база Государственного архива Ровенской области, а также работы советских и современных украинских историков.

Ключевые слова: советизация, школьное образование, закон о всеобщем образовании, кадровая политика.

Mashchenko N. School Education in Rovno Region During First Years of Postwar Rebuilding. In article considered the process of incipience soviet system of school education in Rivne region during first years of postwar rebuilding. We analyzed forms and methods of reconstruction material and training base's in the schools, investigated changes in structure of education edge of the region, highlights the problem of supplying schools by qualified teachers. Despite the difficulties, in first years was established soviet unified education system. In short period were restored the work of most schools in region. However, they didn't resolved the question of supplying education base and the problem of a teacher. Basis of the article was a State archive of Rivne region, and also works of soviet and modern historians.

Key words: sovietization, school education, law on compulsory general education, HR policy.

УДК 94(477.8)«1941/1944»

Анна Мухаровська –
лаборант кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Рівненського інституту Київського університету
права НАН України

Діяльність радянських партизанських загонів на Волині у роки Другої світової війни

Досліджується радянський партизанський рух у Волинській та Ровенській областях. Характеризуються особливості його становлення, персонального складу, мети та завдань, що були поставлені перед ним урядом СРСР, форми, методи та результати його діяльності, а також відносини з іншими військово-політичними силами та етнічними спільнотами краю в контексті боротьби українців за свою незалежність у роки Другої світової війни.

Ключові слова: радянський партизанський рух, більшовицькі партизани, партизанські загоны, УПА, ОУН, Армія крайова, пляцувки, каральні акції, людські втрати, матеріальні збитки.

© Мухаровська А., 2014

Постановка наукової проблеми та її значення. Діяльність радянських партизанських загонів була чи не найбільше міфологізованою сторінкою Другої світової війни. Численні історичні праці були присвячені героїзації партизанського руху, його ватажків та їх звитяг. Радянські науковці В. Коваль, М. Коваль та історики-краєзнавці В. Зарічний і П. Савчук здійснили вагомий вклад у героїзацію та ідеологічно-літературне оформлення історії червоного партизанського руху, на Волині зокрема. Літературна творчість партизана Л. Кизи була навіть залучена як джерело до діяльності державних комісій щодо встановлення людських втрат та матеріальних збитків у 1960-ті рр. Тож необхідно вивчити це явище неупереджено, з наукового погляду.

Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми. У 1990-ті рр. з'являються численні публікації та невеликі за обсягом дослідження партизанського руху. У загальноукраїнському контексті це передусім праці І. Біласа, В. Гриневича, у яких подано широке історичне тло подій Другої світової війни. Науковий доробок В. Сергійчука – численні монографії та публікації документів – проливають світло а діяльність радянських партизан у регіоні.

Вагомий внесок у дослідження воєнних подій на Волині, зокрема, взаємовпливів різних політичних потуг та військових сил, здійснили вітчизняні й іноземні історики на міжнародних семінарах «Україна–Польща: важкі питання. Українсько-польські відносини під час Другої світової війни, що відбулися у Луцьку та Варшаві наприкінці 1990-х та протягом 2000-х рр. Масштабно досліджується діяльність на Волині СРСР, Третього рейху та польських політичних осередків, їх військових формувань та наслідки для краю у виданнях «Реабілітовані історією» (авторський колектив – П. Тронько, О. Реєнт, О. Курилюк, М. Кучерепа та ін.).

Слід відмітити праці місцевих істориків, краєзнавців та громадських діячів, написані передусім на основі спогадів свідків та потерпілих від червоних партизан: В. Трофимовича, О. Денищука, Я. Поліщука, В. Пацули, Г. Шокуна, Ч. Хитрого, а також М. Жулинського, В. Червонія та ін.

Отже, сучасна історична наука в Україні, висвітлюючи військово-політичну боротьбу в регіоні, тяжіє до висвітлення інших аспектів подій у краї – українсько-польського конфлікту, діяльності ОУН–УПА тощо. Причиною тому є, ймовірно, засекреченість деяких документів НКВС–МДБ, які можуть пролити світло, а також певна упередженість частини українського суспільства стосовно викривальних матеріалів про радянський партизанський рух.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Коли у 1942 р. до Москви дійшла інформація про розгортання на західноукраїнських землях національно-визвольної діяльності, у Центральному штабі партизанського руху СРСР було розроблено окремий план боротьби проти українського націоналістичного підпілля.

Зокрема, ухвалено рішення про передислокацію з початку 1943 р. частини більшовицьких партизанських з'єднань із Росії та Білорусі на Волинь з метою «розкладення націоналістичних формувань противника на території України» [1, с. 169]. Саме з цього часу радянські партизанські загопи рейдують на захід та радіують керівництву про діяльність ОУН–УПА та загальні настрої в регіоні [10, с. 61].

Вказана мета передбачала виконання низки завдань. Основним була агентурна робота, яка вже дала результати (вбивство Євгена Коновальця агентом НКВС Судоплатовим в Роттердамі). Її дещо видозмінили та розширили шляхом створення спецвідділами НКВС фальшивих націоналістичних загонів УПА – псевдобойок. Використовуючи вказані форми боротьби, радянське керівництво прагнуло скомпрометувати український національно-визвольний рух. Зокрема, «сафатовці», що діяли під виглядом українських повстанців, убили жителя Млинівського району, вчепивши йому на груди табличку «Зрадник українського народу» [10, с. 63].

Практикували вказані військово-політичні сили маскування під націоналістів-бульбівців. Зокрема, на Кореччині було здійснено такий рейд, імовірно із розвідувальною або провокативною метою [10, с. 64]. Від імені цієї політичної сили більшовицькі партизани загону І. Грабчака вчиняли диверсії, підкидали листівки провокативного змісту [10, с. 64].

Переконавшись у дієвості таких методів дискредитації УПА, радянське керівництво створило спеціальний підрайон ОУН «Пекло» [10, с. 64].

У цьому контексті важливо згадати про діяльність на Волині групи диверсантів під командуванням Д. Медведєва, що десантувалася у лісах під селищем Березно улітку 1942 р., завданням якої було прикривати розвідника М. Кузнецова [10, с. 64; 8, с. 171]. Це офіційна легенда, викладена у мемуарах очільника цього загону, що мав й інше завдання, певно, основне: провокативна діяльність стосовно українських націоналістів [4, с. 167]. Доказами того були розкидання їх списків чи документів діячів ОУН на місцях замахів або вбивств німецьких високопосадовців [10, с. 64; 4, с. 167], вигуки «Слава Україні!» Кузнецовим на місцях убивств [10, с. 64].

Результатами цих терактів були розстріли в'язнів Ровенської в'язниці 9 березня (загинуло 385 осіб) і 19 листопада 1943 р. (300 осіб) [4, с. 164] – переважно національно свідомої української інтелігенції та селян.

Загін Медведєва, який з вересня 1942 до лютого 1943 р. займався диверсіями й убивствами гітлерівців, з березня 1943 р. починає активні дії проти українських повстанців. Так, цим більшовицьким підрозділом 5 березня 1943 р. в с. Хотинь було вбито 10 націоналістів та взято в полон дев'ять; у с. Богушах 8 березня того ж року ліквідовано 26 оунівців; наступного дня в цьому населеному пункті вбито 100 українців; у с. Майданку в останній день цього місяця взято в полон і розстріляно шість націоналістів [8, с. 172].

Такими ж кривавими оргіями відзначив загін Медведєва і 1 квітня 1943 р. Того дня ним було вбито 35 українських повстанців у гаю під Берестянами Цуманського району і взято в полон та знищено шість націоналістів на хуторі Знамирівка, де відзначився М. Стругинський (одна із вулиць Рівного носить і дотепер назву сім'ї підпільників Стругинських).

Такі методи діяльності радянських партизан щодо української людності провокувалися за завданням Москви для знищення руками німців українських патріотів [4, с. 167].

Показовою є доля М. Кузнецова, який, будучи захоплених польовою жандармерією УПА, видав розвідувально-диверсійну групу лейтенанта НКВС Крутикова, що маскувалася під загін бульбівців, що дало змогу упівцям її знешкодити разом із самим Кузнецовим [10, с. 64–65].

Напередодні приходу Червоної армії за Збруч більшовицьке керівництво ще більше посилює діяльність щодо компрометації ОУН–УПА. Так, шифротелеграмою № 3288 від 15 квітня 1944 р. начальник УШПР вимагав від усіх командирів більшовицьких партизанських з'єднань активізувати розробку ОУН – «посилити засилання агентури до вищих, центральних органів» [10, с. 69]. Окремі чекісти із 4-го управління НКВС отримували завдання влитися в УПА та стати інструкторами бойової підготовки Рівненського округу [10, с. 69], що свідчить про підготовку спецоперацій та агентів на найвищому рівні Луб'янки.

Активно використовували більшовицькі партизани й польсько-українське етнічне протистояння. Як згадував Т. Бульба-Боровець: «...Із наближенням у 1943 р. Червоної армії чекісти у боротьбі з українськими націоналістами почали шукати спільників, яких знайшли у польському підпіллі та Армії Крайовій» [там само]. «...Поляки пішли разом із більшовиками на українців. Наслідки цього були жахливі» [2, с. 166].

Одним із завдань червоних партизан було спровокування українсько-польського міжнаціонального конфлікту. У 1943 р., зрозумівши, якого масового розмаху набуває український національно-визвольний рух, вони зуміли зіштовхнути між собою українців і поляків Волині. Після переходу української поліції в УПА і створення німцями їм на противагу польських «пляцувок» радянське керівництво робить ставку на частину польських осадників, використовуючи окремі прорадянські чи антинімецькі настрої та застосовуючи увесь спектр радянського популізму. Польські колонії на Волині стають головним осідком більшовицьких парашутистів та агентів [10, с. 61]. Десантується група А. Грабчака для проведення «агітації, політичної роботи, диверсій і розвідки» [8, с. 172]. Ця група, «оперлася в своїй діяльності на співпрацю з польською людностю» [8, с. 172]. На українську людноість їм спертися не вийшло: населення Волині зустріло посланців Москви непривітно, пам'ятаючи два роки більшовицького «раю». Ситуація не змінилася ні в 1942 р., ні у 1943 р. Легендарний С. Ковпак засвідчував: «Українське населення винятково підтримує бандерівців. Радянську владу ненавидить» [8, с. 172]. На цьому документі написана резолюція російською мовою: «Не зрозумів старий...» [10, с. 61].

За таких обставин головною базою для підтримки більшовицьких партизанів на Волині стали польські колонії. Починаючи із 1942 р., командир партизанського з'єднання О. Сабуров у донесеннях

Історичні студії

до УШПР регулярно підкреслював, що «польське населення надає велику допомогу озброєнням, боеприпасами і продовольством групам партизан» [8, с. 172].

Польські загони самооборони у 1943 р. активно входили до радянських партизанських загонів, зокрема капітана Шитова [8, с. 171]. Чимало польської молоді з сіл Березнівського, Рокитнівського районів ще у листопаді 1942 р. вступили до радянського загону Сабурова та відразу ж взяли активну участь у бойових діях [там само]. Отже, не лише події 1943 р. спонукали польське населення шукати підтримки у третьої сили.

До того часу, поки радянські й польські більшовицькі загони були невеликими і не мали скоординованого керівництва, польсько-український конфлікт обмежувався незначними збройними сутичками. Але як тільки на Волинь втягнулися великі з'єднання більшовицьких партизанів, ситуація різко змінилася [8, с. 172].

Вміло використовував Кремль не тільки антиукраїнські настрої поляків у регіоні, а й їхні мрії про власну державу, створюючи прорадянські партизанські загони, уміло нацьковуючи на українські «упівські» села. У цьому контексті необхідно загадати про діяльність очільника польського партизанського руху Р. Сатановського, на руках якого було чимало української крові. Як пише він у «Щоденнику бойових дій»: «14.04.43 р. – взяли участь усім загonom в операції в Єльному (Рокитнівський район Рівненської області). У ході бойових дій знищено 12 націоналістів» [8, с. 173].

Як визнавав сам Р. Сатановський, комбат дав йому загальні вказівки; у ході нападу на українські населені пункти він мав діяти на власний розсуд, тобто у своїх насильницьких діях загин червоних польських партизан був необмежений та безкарний [8, с. 173].

Досить часто у документах партизан згадуються списки, у які потрапляли особи, починаючи від національно свідомих місцевих активістів до учасників українського націоналістичного підпілля. Хто складав ці списки? Зазвичай це були місцеві поляки-калакути, які передавали їх німцям. Пізніше пробільшовицькі польські партизани складали списки українських націоналістів шляхом проведення військової розвідки. Неодноразово списки ними уточнювалися й доповнювалися та використовувалися при спаленні українських сіл і вбивствах [8, с. 174]. Учасник Поліської Січі Я. Бричко згадує: «...мою Карпилівку і Борове (села Рокитнівського району Рівненської області) поляки з ковпаківцями спалили до тла...» [8, с. 174].

Цікаво відбувалося формування прорадянських польських партизанських загонів. Як свідчив волинський окружний делегат уряду Польської Республіки: «Більшовики приходять у польські села, пропонують допомогу в самообороні, а взамін забирають польську молодь у свої партизанські загони...» [8, с. 174].

Отже, радянські партизанські загони усіяло використовували поляків, переагитовуючи їх на службу СРСР, а з іншого спровокували розгортання польсько-українського міжнаціонального конфлікту.

Радянське керівництво запозичило практику українського націоналістичного руху у формуванні національних загонів у складі УПА, зокрема, йдеться про чехів [10, с. 60]. Метою такої практики було «перетягування» чеського Руху опору на свій бік шляхом політичних обіцянок, а також послаблення національно-представницького складу українського Руху опору. Так, командир чехословацького радянського партизанського загону капітан Репкін видав полум'яне звернення до «братів українців», у якому закликав до спільної боротьби проти німецьких загарбників, наголошуючи на «слов'янському обов'язку» та спільній «слов'янській крові» [10, с. 180].

Збереглися згадки цього діяча про переговори його представника із оунівцями у березні 1944 р. [10, с. 239]. Про такі факти свідчать документи й самих партизан. У ході переговорів, що відбулися біля селища Рокитне Рівненської області, ніяких результатів досягнуто не було, проте рапорт, який склав сам капітан, є цікавим історичним джерелом, що відображає тактику «совітів» щодо українського націоналістичного підпілля [10, с. 234].

Прикметно, що на закид капітана держбезпеки, який діяв під виглядом партизана, про напади упівців на поляків та радянських партизан, представник українського підпілля сказав: «почали боротьбу вони (поляки та радянські партизани) ... їх озброєні загони вдиралися до наших сіл, грабували, вбивали та знущалися над селянами, ми за це їм і мстимося...» [10, с. 235]. На звинувачення

у допомозі німцям представник ОУН–УПА, прізвище якого у документі не вказано, зауважив, що «ми воюємо однаково, проти червоних і проти німців...» [10, с. 236].

Чому раптом керівництво УШПР на початку 1944 р. змінило тактику щодо українських націоналістичних формувань, можемо зрозуміти із зовнішньополітичної ситуації у Європі. Йдеться про переговори англійської розвідки (Інтелідженс-сервіс) із центральним штабом УПА [10, с. 238].

До населення Волині червоні партизани ставилися як до ворогів та потенційних ворогів. Проте часом ця практика була завуальована у «краших» більшовицьких пропагандистських традиціях. Уповноважені особливих відділів НКВС у більшовицьких партизанських загонах розгорнули широкомасштабну діяльність щодо виявлення національно свідомих громадян, із якими самі й розправлялися, попередньо підготувавши розгорнуті списки. Жертвами ставали особи, що воювали у петлюрівських військах, критикували радянську владу, колгоспи [10, с. 238].

Використовували радянські партизани і прямі масові військові напади на свідому українську людинність. Ідеться про події 14 жовтня 1943 р., коли загін червоних напав на с. Стара Рафалівка, жителі якого підтримували УПА. Під час нападу були жертви серед молоді, що намагалася втекти [11]. У радянські часи було створено легенду про напад бульбівців на село, що нібито підтримувало радянських партизан [11].

Враховуючи вищезазначене, населення Волині активно вступало до УПА й чинило опір червоним окупантам. Проте ця боротьба ускладнювалася певними обставинами. Згідно з відомостями ОУН(б), у жовтні 1943 р. червоні партизани дислокувалися переважно на територіях, що перебували у складі СРСР до 1939 р., а коли і проривалися до решти територій, то грабували та верталися назад. У Демидівському та Млинівському районах Рівенщини націоналістами була вбита сотня партизан, що тероризувала цей регіон [10, с. 232–233]. У північних районах цієї області населення до партизан ставилося як до представників московського терору, тому перебувати там їм було найважче [10, с. 233].

У південних районах Рівненської області червоні формували власну організаційну мережу, яку використовували для розвідки та ширенні пропаганди [10, с. 233] – зокрема, страхання радянським судом, використання антинімецьких настроїв, а також убивали свідомих українців [10, с. 233]. Прикметно, що, на погляд оунівця Миколи, радянські партизани уникали боїв із німцями, хіба що перешкождали деякому німецькому транспорту.

Щодо складу партизанських загонів, то це були поляки, українці зі східних областей, усілякі місцеві радянські активісти, євреї, проте командирами переважно були «парашютисти-москалі» [10, с. 233]. Цікаво, що самі упівці вказували: у партизанських загонах було багато українців-східняків. Цей факт ними трактувався по-різному: з одного боку, це були брати, яких потрібно переагітувати боротися за Україну, з іншого – часто їх трактували як наївних людей, що повірили більшовицькій пропаганді, або ж як вороже налаштованих «донбасівців», що «із ляхами палили волинські села» [10, с. 248–260].

Не гребували червоні партизани й заповіданням матеріальних збитків. Оскільки УПА обороняло українське населення від грабежів, то неминуче стикалося із радянськими партизанами. Збройні сутички із цих приводів відбувалися доволі часто, із людськими жертвами та полоненими [10, с. 67]. Ось як описують жителі Полісся радянських партизан: «п'яними вони роз'їжджали на забраних у селян возах, і добре було, коли обминали селянське обістя» [10, с. 69]. Серед партизанських загонів ширилися пияцтва й аморальна поведінка, що зривало їх локальні тактичні заходи [10, с. 195–196].

Подібні свідчення присутні й у шифротелеграмах УШПР, де керівництво суворо вказує командирам партизанських з'єднань Мельника та Шитова припинити «грубість, самоуправство, залякування із застосуванням зброї», «відбирання у селян останніх продуктів і худоби» [10, с. 196]. Зрозуміло, що мова йшла про сім'ї червоноармійців та лояльних громадян [10, с. 196]. Ті самі партизанські загопи займалися мародерством та спалення громадських будівель – лікарень, шкіл тощо [10, с. 280].

Червоний партизанський розгул набув таких масштабів, що секретар ЦК КП(б)У Д. Коротченко та керівник УШПР Т. Строкач надіслали низку шифротелеграм керівникам партизанських з'єднань із вимогами припинити мародерство, розстріли невинних та насилля над населенням як дії, що «ганьблять партизанський рух» [10, с. 162]. Цікаво, що винних у таких діях партизан вимагали покарати, а як – не вказували [10, с. 162].

Прикметно, що Ровенську обласну комісію щодо обліку збитків, заповіданих німецько-нацистськими загарбниками та їх спільниками народному господарству та населенню очолював сам

Василь Бегма – керівник обласного штабу партизан у роки німецької окупації та голова обласного комітету КП(б) за часів радянської окупації [10, с. 60; 5, арк. 1]. Тому людські втрати, заподіяні радянськими партизанами за допомогою поляків у селах Боровому, Єльному, Карпилівці, Старому Селі Рокитнівського району Ровенської області до узагальнених відомостей про злочини нацистських окупантів над цивільним населенням і військовополоненими не увійшли [7, с. 19; 3, с. 390; 9, с. 53]. До числа людських втрат враховували тільки злочини, скоєні німцями, або ж вказували тільки німців як винуватців, ігноруючи польську поліцію, що була з ними [7, с. 19–20; 3, с. 392; 9, с. 53].

Героїзація більшовицького партизанського руху за радянських часів зводилася до того, що він завдавав шкоди німцям шляхом підривання залізничних колій, доріг, мостів та ін. Відомий вислів Й. Сталіна про те, що без партизан війна тривала би на рік довше. Проте, на жаль, у багатьох випадках ці дії провокували німців на каральні акції супроти українського населення. Урядуючий провідник ОУН М. Лебідь із цього приводу писав: «Ціль партизанських червоних банд на українських землях була ясна: провокуючи німців, спрямовувати всю їх лють на українське населення та, послуговуючись безвідповідальною німецькою політикою, винищувати український нарід і його провідні шари при допомозі терористичних акцій гестапо, щоб завтра використати це пропагандивно, стаючи в обороні того ж народу перед гітлерівськими злочинами... Більшовикам легко доводилося виконувати цю провокаційну роботу. Малі більшовицькі партизанські відділи, що починають свою діяльність від грабунку населення і ховаються в лісах, від часу до часу підмінують залізничний шлях. Ці відділи для німців невхопні, і вони не вмiли, чи не хотіли розрізняти, хто був винен, тільки за всі саботажі робили відповідальним усе місцеве українське населення. За кожний саботаж німці поголовно вимордовували населення даної околиці. Так за саботажну діяльність більшовицьких диверсантів на Поліссі восени 1942 р. німці вирізали впень найсвідоміше, під національним оглядом, українське населення тих теренів... При тому слід додати, що більшовицькі диверсійні банди в бої з німцями не входили і ніколи не старалися прийти з допомогою населенню» [10, с. 57].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, численні історичні документи різноманітних джерел походження, спогади свідків та потерпілих від партизанського свавілля на Волині є переконливим доказом справжньої суті радянського тоталітарного режиму. На західноукраїнських землях він мав особливо крвожерливий характер, оскільки виконував своє основне завдання: придушення будь-якою ціною національно-визвольних змагань українського та інших народів краю.

На сучасному етапі розвитку Україна потребує глибокого, комплексного, неупередженого дослідження суті наслідків діяльності СРСР та його інструмента впливу – червоних партизан-чекістів.

Джерела та література

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 / І. Білас. – К., 1994. – Кн. 1. – 432 с.
2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави : спогади / Т. Бульба-Боровець. – К.–Торонто–Нью-Йорк, 1996. – 270 с.
3. Вінок безсмертя : книга-меморіал. – К. : Вид-во політичної літ. України, 1988. – 578 с.
4. Поліщук Я. Рівне: мандрівка крізь віки : нариси історії міста / Я. Поліщук. – Рівне, 1998. – 196 с.
5. Держархів Рівненської обл., ф. Р-658. Ровенська обласна надзвичайна комісія по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників і їх спільників у м. Ровно і Ровенській області, оп. 1, спр. 24. Акти про руйнування, грабунки і масові вбивства німецько-фашистськими загарбниками радянських громадян у м. Ровно і Ровенській області, 11 бер. 1944 р. – 27 арк.
6. Книга пам'яті України. Волинська область : у 2 т. – Л. : Каменярь, 1995.
7. Книга пам'яті України. Рівненська область : у 4 т. – Л. : Каменярь, 1994–1998.
8. Сергійчук В. Польсько-українське протистояння на Волині в роки Другої світової війни: причини, перебіг і наслідки / В. Сергійчук // У пошуках правди : зб. матеріалів міжнародної наук. конф. «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки». – Луцьк, 20–23 травня 2003. – Луцьк, 2003. – С. 162–191.
9. Сергійчук В. Трагедія Волині: Причини та перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / В. Сергійчук. – К. : Укр. видавн. спілка, 2003. – 140 с.
10. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Укр. видавн. спілка, 2005. – 840 с.

11. «Без права на забуття» / Матеріали телепередачі від 28 жовтня 2014 р. на каналі Рівненського обласного телебачення (РТБ), [час 21⁰⁰–21³⁰]

Мухаровская А. Деятельность советских партизанских отрядов на Волыни в годы Второй мировой войны. Исследуется советское партизанское движение в Волынской и Ровенской областях. Характеризуются особенности его становления, персонального состава, цели и заданий, которые были поставлены перед ним правительством СССР, формы, методы и результаты его деятельности, а также взаимоотношения с другими военно-политическими силами и этническими сообществами края в контексте борьбы украинцев за свою независимость в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: советское партизанское движение, большевистские партизаны, партизанские отряды, УПА, ОУН, Армия краевая, пляцувки, карательные акции, человеческие потери, материальные убытки.

Mukharovska A. Activity of Soviet Guerrillas on Volynia in the Years of Second World War. The purpose of writing of this article is research of activity of soviet partisan motion on Volynia (territorial – the Volynskiy and Rovenskyy areas). The noted purpose foresees implementation of row of tasks: descriptions of features of his becoming, personal composition, purpose and tasks, which were put before him Government of the USSR, forms, methods and results of his activity, and also, mutual relations with other military-political forces and ethnic associations of edge in the context of fight of Ukrainians for the independence in the years of Second world war.

Key words: soviet partisan motion, bolshevist partisans, guerrillas, UPA, OUN, an army is Regional, «platsuvki», punitive actions, human losses, financial losses.

УДК 261.7(477):94(477)«19»

Ігор Пхиденко –
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри нової та новітньої
історії України Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки*

Механізм здійснення антирелігійної політики в школах України періоду 70-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

Розглядаються заходи щодо створення спеціальної інфраструктури для забезпечення антирелігійної політики в школах України. Показуються шляхи і методи її здійснення, механізм формування атеїстичного світогляду в учнів. У зв'язку з цим аналізується зміст та специфіка світоглядних основ, що формувалися радянською системою освіти, їхні наслідки для становлення особистості з точки зору відповідності принципам демократії та гуманізму.

Ключові слова: антирелігійна політика, світогляд, школа, релігія, атеїстичне виховання, учні.

Постановка наукової проблеми та її значення зумовлюється її актуальністю. Суспільні процеси, що відбуваються в Україні, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей загострюють інтерес до проблем духовного світу людини, її світоглядних орієнтацій і переконань. Школа – один із найважливіших факторів становлення особистості. Актуальність дослідження здійснення антирелігійної політики в школі періоду 70-х – першій половині 80-х рр. ХХ століття дає можливість винести уроки з минулого щодо питань світоглядного виховання молоді.

Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми. Історіографія питання складалася переважно у радянський період. Згідно з тогочасними ідеологічними вимогами, політичною цензурою, що утруднювало пошук наукової істини, існувала жорстка селекція матеріалу, замовчування багатьох